

Bobryk, Witold

"Архіў Уніяцкіх Тітраналітаў.
Дакументы ба гісморыі царквы ў
Беларусі XV-XIX смсм. у іондзе
>>Канцылярыя тітраналіта
грэка-уніяцкіх цэркваў у Расіі<<.
Дадабнік", red. М.Ф. Шумейка, М.М.
Байтовіч, Мінск-Полацк 1999 :
[recenzja]

Szkice Podlaskie 8, 269-271

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Архіў Уніяцкіх Мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV-XIX стст. у фондзе „Канцылярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх царкваў у Расіі”. Даведнік, навуковыя рэдактары М. Ф. Шумейка, М. М. Баўтовіч, прадмова С. І. Паўловіч, „Сафія”, Мінск-Полацк 1999, сс. 386.

„Значная частка нашых нацыянальных каштоўнасцяў падчас шматлікіх ліхалеццяў сталася страчанай, вывезенай за межы Беларусі і апынулася ў музеях, бібліятэках, дзяржаўных архівах і прыватных зборах шэрагу краін. З абвяшчэннем суверэнітэту надышоў час пошукаў, час здабывання больш дакладных звестак аб вывезеных скарбах і месцах іх захоўвання”¹. Беларускі Навукова-Даследчы Інстытут Дакументазнаўства і Архіўнай Справы oraz Полацкая Грэка-Каталцкая Грамада wydały inwentarz zasobu archiwalnego Kancelarii Metropolitarnej Cerkwi Greko-Unickiej w Rosji znajdującego się w zbiorach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu.

Na przełomie XVII i XVIII w. ukształtowała się ostatecznie struktura cerkwi unickiej w Rzeczypospolitej. Cerkiew ta była podzielona na osiem diecezji tworzących jedną metropolię². Odpowiadało to, z wyjątkiem ziem utraconych na rzecz Rosji, stanowi organizacyjnemu Cerkwi prawosławnej w XVI-wiecznym państwie polsko-litewskim³. Po upadku Rzeczypospolitej pod panowaniem Rosji znalazła się prawie cała metropolitarna diecezja kijowsko-wileńska, archidiecezja połocka, diecezja łucka i pińska oraz część diecezji chełmskiej, lwowskiej i włodzimiersko-brzeskiej. Katarzyna II ukazem z 19 października 1795 r. „zniósła wszystkie diecezje unickie, pozostawiając jedynie archidiecezję połocką”⁴. Likwidacja dotychczasowej struktury miała pomóc w łatwiejszym wchłonięciu cerkwi unickiej przez prawosławną. Trzy lata później car Paweł I przywrócił jednak diecezje brzeską i łucką oraz dokonał nowego podziału administracyjnego cerkwi unickiej. Archidie-

¹ *Архіў Уніяцкіх Мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV-XIX стст. у фондзе „Канцылярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх царкваў у Расіі”. Даведнік, навуковыя рэдактары М. Ф. Шумейка, М. М. Баўтовіч, Мінск-Полацк 1999, s. 5.*

² Diecezja metropolitarna kijowsko-wileńska, archidiecezja połocka, diecezje: chełmska, lwowska, łucka, pińska, przemyńska i włodzimiersko-brzeska.

³ W. Kołbuk, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktura administracyjna*. Lublin 1998, s. 30.

⁴ Ks. B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 6, *Czasy nowożytne. Kościół w okresie absolutyzmu i Oświecenia*. Lublin 1985, s. 237-238.

cecja połocka miała obejmować ziemie I zaboru, diecezja łucka - Wołyń, Podole i Ukrainę, a brzeska - ziemie litewsko-białoruskie zabrane w II i III rozbiórce. Diecezje były autonomiczne i podlegały Kolegium Duchownemu. Liczbę diecezji powiększył również Aleksander I, który w 1806 r. przywrócił metropolię unicką w Rosji, ale Stolica Apostolska nie zatwierdziła tej decyzji, a w 1809 r. zgodził się na nowy podział diecezji unickich i utworzenie biskupstwa wileńskiego, w skład którego włączono ziemie uzyskane w Tylży. Za panowania Pawła I i Aleksandra I pewne polepszenie położenia cerkwi unickiej wynikało w jakiejś mierze z potrzeb polityki zagranicznej. Mikołaj I przygotowując „zjednoczenie” cerkwi unickiej z prawosławną zmniejszył w 1828 r. ilość diecezji. Z czterech jakie istniały, utworzył dwie - białoruską ze stolicą w Połocku i litewską z rezydencją biskupa w Żyrowicach⁵. W tym samym roku powołał również oddzielne Greckokatolickie Kolegium Duchowne. Ostatecznie likwidacja Cerkwi unickiej na ziemiach litewsko-ruskich nastąpiła w 1839 r.⁶

Archiwum Kancelarii metropolitarnej nie miało swojej stałej siedziby. „Пасля адыходу ў 1687 г. Кіева да Расіі сталай рэзідэнцыі ў мітрапалітаў не было, і жылі яны ў цэнтрах тых епархій, дзе адначасова выконвалі абавязкі біскупы”⁷. W latach 1810-1828 mieściło się w Wilnie, a w 1829 r. zostało przeniesione do Kolegium Duchownego w Petersburgu. Po wchłonięciu Cerkwi unickiej przez prawosławną przejęło je, powołane do zajmowało się sprawami byłych unitów, Białorusko-Litewskie Kolegium. Prowadziło ono gromadzenie rozproszonych akt. Kolegium przestało działać w 1843 r., a archiwum kancelarii metropolitarnej przejął Święty Synod. W 1865 r. utworzono Komisję, która miała zająć się uporządkowaniem zbiorów. „Прагляд і апісанне архіўных спраў прызначаня да гэтага супрацоўнікі рабілі (з перапынкамі) амаль паўстагоддзя”⁸. Rezultaty pracy komisji opublikowano w „Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов”, które wydano w dwóch tomach w latach 1897-1907. Tom pierwszy obejmuje lata 1470-1700, a drugi 1700-1839. Pracy nad tomem trzecim nie ukończono. Trzeci wólic przygotowano dopiero w latach pięćdziesiątych, ale nie wydano drukiem. Stanowi on uzupełnienie tomów poprzednich i obejmuje lata 1407-1871.

⁵ Szerzej zob. W. Kołbuk, *Kościół Wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772-1914*, Lublin 1992.

⁶ Szerzej zob. E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*, Poznań 1880.; Z. Opacki, *Likwidacja unii kościelnej na „ziemiach zabranych” w 1839 roku*, [w:] *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, pod red. S. Stępnia, t. 2, Przemyśl 1994, s. 121.

⁷ *Архіў Уніяцкіх Мітрапалітаў...*, s. 6.

⁸ *Ibidem*, s. 7.

„Архіў Уніяцкіх Мітрапалітаў...” podzielone jest na trzy części, które odpowiadają poszczególnym tomom wspomnianej pracy. Część druga zawiera Данаўненні: Копіі метрычных кнігаў Берасцейкай уніяцкай епархіі. „Do Czytelni-ka” i „Przedmowa” są wydane w języku białoruskim, a inwentarz zasobu archiwalnego po rosyjsku. Praca zawiera również indeksy nazw geograficznych i osób oraz słowniczek terminów.

W zamierzeniu wydawców „Архіў Уніяцкіх Мітрапалітаў...” jest przygotowanie dalszych tomów. Dokumenty dotyczące Cerkwi unickiej na Białorusi znajdują się w archiwach i bibliotekach Litwy, Polski, Rosji i Ukrainy. Kolejne tomy mają być poświęcone tam zgromadzonemu zbiorom.

Witold Bobryk
Akademia Podlaska
w Siedlcach

¹ Dowiedziałam się o 10 egzemplarzach książki tytuł „Prace Archiwalno - Konserwatorskie na terenie Województwa Siedleckiego”, której zmieniono ze względu na aktywi-
zacji w 1989 r. Województwa Siedleckiego.

² K. Rogalski, *Wspomnienie o działalności rodziny Szczęjków w zbiorach IP w Siedlcach* s. 5-24; B. Niemcewicz, *Noty o rodzinie Szczęjków w Siedlcach* (Pamięć i Dziejność Tadeusza i Stanisława Doma-Dernałowiczów), s. 26-30; U. Głowacka-Makojunak, *Historia Szkoły Chrześcijańskiej w Siedlcach w lat 1876-1915* (Dziennik przed. zwanym „Kolegium”), zwrócić uwagę s. 31-33; G. Wajda, *Prace i działalność Towarzystwa „Związek Siedlecki”*, s. 64-66; A. Bobryk, *Prace konserwatorskie na terenie Siedlic w XIX i XX wieku*, s. 97-104; E. Korowska, *Prace i życie w Siedlcach przedsiwzięcia historycznego*, s. 107-110; P. Makojunak, *Konserwacja i wyprawa do Siedlickiego na terenach historycznej Szkoły Chrześcijańskiej „Związek Siedlecki” w latach 1983-1984*, s. 127-130; J. Głowacka-Makojunak, *Prace konserwatorskie i archiwalne w Siedlcach na przykładzie prac publikacji w zbiorach Siedlic*, s. 113-114.